

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusculanums Forlag
København 2022

Danmarks Stednavne 100 år

Navnestudier
udgivet af Arkiv for Navneforskning
Nr. 46

Danmarks Stednavne 100 år

Jubilæumsskrift i anledning af hundredåret
for udgivelsen af bind 1: Samsøs Stednavne

Navnestudier nr. 46

Udgivet af Arkiv for Navneforskning
Københavns Universitet

Redigeret af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen
under medvirken af Birgit Eggert

Museum Tusculanums Forlag
København 2022

© 2022 Forfatterne og Arkiv for Navneforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner og virksomheder, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Grafisk tilrettelæggelse: Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen.

Alle artikler i bogen er fagfællebedømt.

Bogen er udgivet elektronisk hos Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab samt hos Museum Tusculanums Forlag.

ISBN: 978-87-635-4707-9

ISSN: 0470-5165

I kommission hos
Museum Tusculanums Forlag
Rådhusvej 19
2920 Charlottenlund
www.mtp.dk

Forsideillustration:

Udsnit af kort over Samsø (*Samos Baltica vulgo Samsöe*) tegnet af Diderich Christian Fester i 1763 og udgivet i Erich Pontoppidans *Den Danske Atlas* bind II fra 1764. Mens stednavne i selve tekstafsnittene af atlasset er excerperet og gengivet i *Danmarks Stednavne 1: Samsøs Stednavne*, så er navneformerne på atlassets tilknyttede Samsø-kort ikke medtaget i bindet. © Det Kgl. Bibliotek.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
RIKKE STEENHOLT OLESEN	
Individ og kollektiv – At løfte <i>Danmarks Stednavne</i>	9
JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN	
DS 1: <i>Samsøs Stednavne</i> – 100 år efter	31
BENT JØRGENSEN	
Huller i osten. Om mangler i <i>Samsøs Stednavne</i>	51
GILLIAN FELLOWS-JENSEN	
Onsbjerg on Samsø and Roseberry Topping in Yorkshire	59
BIRGIT EGGERT	
<i>Samsø</i> og andre navne på store jyske øer	69
LARS-JAKOB HARDING KÆLLERØD	
<i>Bødker, Klejs og Pedersen</i> . Om brugen af mellemnavne på Samsø i det 18. og 19. århundrede	79
MARTIN SEJER DANIELSEN	
Stedse og i over 20 år kendt under tilnavnet <i>Fabricius</i>	113
MICHAEL LERCHE NIELSEN	
<i>Kornmaaler</i> og andre samsiske efternavne	139
SUSANNE VOGT	
Iver Ellung (1757–1820) – geografisk-økonomisk landinspektør og antikvar. Mere end bare stednavne	153
BENTE HOLMBERG	
<i>Snekke</i> -navne nok engang	179
SOFIE LAURINE ALBRIS & ANDERS PIHL	
Bornholms førkristne landskab og bebyggelse. Nogle ekstralingvistiske perspektiver på <i>Danmarks Stednavne 10</i>	199
PEDER GAMMELTOFT	
Viden og vanvid – om stednavneværker i digital form	249
BIRGIT EGGERT	
<i>Danmarks Stednavne</i> – en bibliografi	261

Individ og kollektiv

- At løfte *Danmarks Stednavne*

RIKKE STEENHOLT OLESEN

Lærd interesse for gamle stednavnes tolkning og betydning rækker betydeligt længere tilbage i historien end til udgivelsesserien *Danmarks Stednavne* (DS). Sagnomspundne og historisk centrale bebyggelsesnavne er i flere tilfælde søgt tolkede allerede i middelalderen. Et godt eksempel er stednavnet *Roskilde*, der senest er tolket af Bent Jørgensen som sammensat af mandsnavnet glda. *Roir* og substantivet glda. *kelde* 'kilde' (DS 26: 48). Nye(re) behandlinger af ældgamle stednavne i DS tager gerne læseren med gennem fortidens tolkningsforsøg. I Jørgensens artikel om Roskilde anføres eksempelvis tolkningen "Ros kilde" baseret på sagnet om byens grundlægger, kong Ro, som ifølge overleveringen skulle have navngivet byen efter sig selv. En anden præsenteret tolkning afspejler middelalderens lærdes oversættelse af navnet til latin "fons rosarum" 'rosernes kilde'. Nævnt er også den middelnedertyske tolkningstradition, som i stednavnet *Roskilde* identificerer en sammensætning af adjektivet *rød* og substantivet *skjold*. Disse gamle tolkningsforsøg er ikke valide set i lyset af nutidens viden, men de afspejler en tidlig interesse for stednavnes sproglige indhold og betydning, og de viser, at stednavnes tolkning spiller en rolle i såvel den nære som den fjerne fortid og i nutiden i form af DS.

Historien forud for at serien DS blev en realitet, omhandler både etableringen af den sprogvidenskabelige forskning, etableringen af en moderne retskrivning og en sprogpolitisk interesse for stednavne. Først med etableringen af Stednavneudvalget i 1910 var kimen reelt lagt til det arbejde, som var navneforskernes primære målsætning, nemlig at få iværksat en udgivelsesserie efter norsk og svensk forbillede. Hvor forskningen generelt naturligt nok er præget af individuelle forskningsbidrag, blev udgivelsen af DS, der har karakter af at være et leksikografisk værk, i høj grad løftet som en kollektiv opgave, på samme måde som andre ordbogsprojekter dengang og nu.

Indhold og kildegrundlag

I det følgende er fokus rettet mod den danske stednavneforsknings forholdsvis nære fortid fra tiden op til oprettelsen af Stednavneudvalget i 1910, mod de tre første årtiers redaktioner og ikke mindst mod personerne, som var involveret frem til redaktionssekretær og kontorchef (Hans) Gunnar Knudsens død i 1952. I dag er førstehandsvidner til Stednavneudvalgets arbejde og til arbejdet med DS i de første årtier ikke længere i live, men den første jubilæumsberetning om Stednavneudvalgets arbejde (Knudsen 1935) indeholder mange oplysninger, som er indhentet og brugt i denne artikel. Hvert bind af DS har et forord, som vidner om arbejdsprocessen for det enkelte bind, og af disse kan man udlede en udvikling over tid.

I Stednavneudvalgets arkiv (som i praksis opbevares i et klimasikret kælderrum) forefindes mødereferater fra udvalgs- og underudvalgsmøder sirligt pakket ned i sorte fiberkasser. Af disse fremgår uoverensstemmelser mellem Stednavneudvalgets medlemmer under tiden meget tydeligt, men det drejer sig først og fremmest om divergerende holdninger i normeringssager (Olesen 2022). Det interne, redaktionelle arbejde og de personlige relationer mellem medlemmer af redaktionsgrupperne og de tilsynsførende for det enkelte DS-bind, er knap så veldokumenterede. Der findes forskelligartet dokumentation fra redaktionsudvalgsmøder, men faglige diskussioner refereredes tilsyneladende ikke, omend en smule fremgår af notater på korrekturblade.

Der opbevares tillige et brevarkiv, hvoraf langt det meste naturligt nok er skrivelser sendt til Gunnar Knudsen. Disse skrivelser vedrører gennemgående ikke DS-redaktionen, men er typisk forespørgsler om stednavne, indsigelser mod normerede former og/eller stednavnetolkninger, takkebreve i forbindelse med fx modtagne artikler, ønsker om besøg i kontoret, forhold vedrørende økonomi, indkøb og ansættelser med videre. Stednavneudvalgets sekretær og kontorchef indtog naturligt en fremtrædende rolle i Stednavneudvalgets virksomhed. Både mødereferater, jubilæumsberetningen over udvalgets første 25 år og forordene i DS er forfattet af Gunnar Knudsen. Det gør ham til en interessant person i forhold til udvalgets historie, men muligheden for at danne sig et objektivt og klart indtryk af dynamikken mellem de involverede forskere, er også begrænset heraf.

Optakten i 1800-tallet

Den moderne sprogvidenskab blev etableret i første halvdel af 1800-tallet med blandt andre sprogforskerne Rasmus Rask og N.M. Petersen som frontløbere. Som enhver stednavneforsker vil vide, blev N.M. Petersen også grundlægger af den moderne stednavneforsknings sprogligt funderede metode på baggrund af undersøgelsen *Bemærkninger om danske og norske Stednavnes Oprindelse og Forklaring* udgivet i 1833.

Retskrivningsdebatter udgjorde en central del af de lærde diskussioner gennem 1800-tallet, hvor samfundet i stadig højere grad efterspurgte sproglig ensretning i skole- og administrationsvæsen, og der udkom en række (uofficielle) retskrivningslærer; se fx oversigten over retskrivningslærer i *Dansk Sproghistorie* (Hjorth 2016: 272). Groft sagt var lejren delt i to. På den ene side stod modernisterne med Rask og N.M. Petersen i spidsen med det der siden er kaldt den Rask-Petersenske retskrivning (om denne se Jacobsen 2010 (kap. 3.10): 351 ff.). Forskerne mente, at skriftsproget burde reformeres med basis i en lydbaseret ortografi på bekostning af den gamle, i praksis fremmede (tyske) og forældede ortografi fyldt med overflødige bogstaver og bogstavkombinationer, som for eksempel *ch*, *th*, *oe*, *ae*, *x* og *z*. På modsat side stod traditionalisterne, som talte for at fastholde de nedarvede stavekonventioner.

I 1869 deltog Svend Grundtvig, der er kendt for sine folkemindestudier og for udgivelsen af *Danmarks gamle folkeviser* (Grundtvig 1853–1976), i et nordisk retskrivningsmøde, som fik stor betydning siden hen, fordi en række retskrivningsprincipper i modernisternes favør blev vedtaget på mødet. Disse blev i det store hele implementeret allerede i de første tilløb til en officiel dansk retskrivning, som Grundtvig efterfølgende publicerede i 1870 (Spang-Hansen 1970: 37). Med visse justeringer fik den moderniserede retskrivning to år senere en ministeriel anbefaling, og principperne videreførtes også senere som officiel vejledning i Viggo Saabyes retskrivningsordbog *Dansk Retskrivningsordbog. Udarb. i Overenstemmelse med de ministerielle Retskrivningsregler af 7. juni 1889* (Saaby 1891). De ministerielle retskrivningsregler indeholdt oprindelige en stednavneparagraf, hvis formulerede hovedprincip var, at stednavne skulle staves efter samme principper som dansk sprog i øvrigt (Mikkelsen 2009: 296–297), men fælles for de tidlige retskrivningsvejledninger og -ordbøger er, at disse ikke indeholder navnestof.

Vekslende staveformer af stednavne var en udfordring for statsadministrationen, fordi de enkelte institutioner ikke nødvendigvis anvendte samme skriftform. Der betød risiko for fejllokaliseringer og problemer med at samkøre registre. Derfor var en ensretning påkrævet, og standardiseringen af stednavne kom siden til at spille en rolle for institutionaliseringen af dansk stednavneforskning i form af Stednavneudvalget, og blev på sin vis også en forudsætning for serien DS (se også Olesen 2022).

Olrik og Kristensens parløb

På tærsklen til det nye århundrede var Svend Grundtvigs elev og arvtager, folkemindeforskeren Axel Olrik, blandt de mest indflydelsesrige personer i forhold til institutionalisering af den nordiske filologi, og han blev naturligt også forkæmper for “Stednavnesagen” sammen med nordisk filolog Marius Kristensen, der siden blev medlem af det første Stednavneudvalg. De to arbejdede allerede i 1880’erne sammen på at fuldende Grundtvigs påbegyndte værk *Danmarks gamle Folkeviser*, og i 1904 grundlagde de i fællesskab tidsskriftet *Danske Studier*, som blev formidlingsplatform for forskningsbidrag inden for dansk litteratur, folkemindeforskning og filologi, herunder bidrag til navneforskningen.

Allerede året efter havde Marius Kristensen en længere artikel om nordisk stednavnegranskning i tidsskriftet. Artiklen indeholder en gennemgang af bidrag til forskningen gennem 1800-tallet og er også en slags statusrapport, der med al tydelighed viste, at Danmark haltede bagefter. Kristensen argumenterede i artiklen for en professionalisering og institutionalisering af arbejdet med danske stednavne. Den danske indsats skulle kunne stå til måls med den videnskabelige optegnelser- og udgivelsesvirksomhed som for længst var realiseret i Norge (*Norske Gaardnavne*) og Sverige (*Sveriges ortnamn*). Desuden argumenteredes for videnskabelig tilgang til fastsættelse af stednavnes stavemåde og imod at folk uden sproghistorisk uddannelse, fx “aldeles ukyndige Jærnbanefunktionærer og andre ansvarløse Personer” skulle kunne fastslå “den Sprogform vore Stednavne skal have” (Kristensen 1905: 13).

Gennem de næste år arbejdede Olrik og Kristensen på ideen om et Stednavneudvalg finansieret af statsmidler, som skulle varetage både videnskabelig udgivelse og videnskabelig baseret standardisering af danske stednavne. Rent praktisk var der et udtalt samfundsbehov for fælles standarder, og det forhold gav projektet en vis politisk opmærk-

somhed (Olesen 2022). På et møde afholdt den 17. april 1909 enedes Olrik med en lille gruppe delegerede, som ud over sprogforskere talte en repræsentant for henholdsvis postvæsen og generalstab, om ordlyden i en skrivelse rettet til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen med ønske om et finansielt tilsagn til foranstaltning af en offentlig stednavneundersøgelse. I skrivelsen blev der henvist til norske og svenske initiativer og til det konkrete behov for standardisering af stednavnes retskrivning i statsadministrationen. Det blev foreslået, at et udvalg blev nedsat til at varetage opgaven, og at der til dette blev udpeget repræsentanter for forskellige interesser og indsigter i stednavne. Underskrivernes primære ønske var, at der som resultat af en sådan undersøgelse måtte “fremgaa et Værk over danske Stednavne, som indeholder hvert Navns Normalform, ældste Former og dets Udtale i Folkemaal, samt Navnets Tydning i de Tilfælde, hvor denne kan gives med Sikkerhed eller med overvejende Sandsynlighed” (citeret efter Knudsen 1935: 10). Her er grundprincippet for udgivelsesserien, der sidenhen realiseredes som DS, præcist beskrevet, og det er endnu i dag det grundlæggende princip for arbejdet på serien. Udvalget skulle desuden inden for “et kort Aaremaal” tilvejebringe en “Fortegnelse over den normale Form for alle praktisk vigtige navne, herunder i hvert fald Landsbynavne og Navne af tilsvarende Betydning for Land og Sø” (ibid.). Trods nogle bump på vejen lykkedes det til sidst at få Kultusministeriets foreløbige accept af projektet og et foreløbigt udvalg kunne nedsættes.

I den første indledende argumentation for et Stednavneudvalg stod ønsket om et værk over danske stednavne nævnt først og standardiseringsprojektet i form af retskrivningslister nævnt som nummer to (dog skulle værket også indeholde normalformer dvs. opslagsformer (Knudsen 1935: 10)). Det foreløbige udvalg byttede om på rækkefølgen i det endelige udkast til et kommende Stednavneudvalgs arbejdsportefølje (Knudsen 1935: 13). Det var formentlig strategisk fornuftig i forhold til at kunne opnå bred støtte og finansiering. En fast bevilling blev det ikke til i første ombæring, men det blev til finansiering af et pilotprojekt i form af prøvearbejder til en indledende stednavneundersøgelse, det vil i praksis sige til indsamlings- og optegnelsesarbejde, som var forudsætningen for de to hovedopgavers realisering. Marius Kristensen blev medlem af udvalget, mens Axel Olrik helligede sig andre videnskabelige opgaver. Det indledende arbejde med at skaffe politisk velvilje og finansiering blev i praksis efterfulgt af en periode udfyldt af forskellige prøvearbejder. Der skulle kontinuerligt arbejdes for

bevillinger, men kildeudgivelser blev valideret og afsøgt for middelalderlige stednavneformer, stednavne og udtaleformer i udvalgte områder blev optegnet, matrikler afskrevet med videre, og grundlæggelsen af arkivets hovedsamling – en topografisk ordnet stednavnesamling – var på plads omkring 1916, og herefter var perioden, som Gunnar Knudsen kaldte Stednavneudvalgets “prøveaar” (1935: 13), afsluttet.

Den topografiske samling bestod (og består) i praksis af fiberkasser, som hver indeholder et antal papirlæg, som er topografisk ordnet efter et nummersystem, der bygger på administrative opdelinger af landet i amter, herreder og sogne. Et sognelæg indeholder typisk et lille, lokaliserende kortudklip, fonetiske optegnelser, stednavne-excerpter fra skriftlige, middelalderlige kilder (fx breve, diplomer og skøder) for hvert bebyggelsesnavn samt notater om andre stednavne af væsentlighed, herunder fx naturnavne, som er overleveret i middelalderen. Samlingen, som i dag er scannet og digitalt tilgængelig, udgjorde og udgør stadig en forudsætning for arbejdet med DS, men der skulle gå yderligere en årrække med indsamlinger og forberedende arbejde, før det første bind af DS kunne publiceres.

Danmarks Stednavne tager form med Samsøs Stednavne

1916 blev året, hvor Stednavneudvalget endelig kom på finansloven, og tillige det år, hvor basis for det første bind af DS-serien forelå, dels i kraft af den topografiske samling, dels i kraft af en indsamling foretaget i felten af den senere rigsarkivar Svend Aakjær. Han havde i sin studietid arbejdet på *Ordbog over det Danske Sprog* og siden også for Stednavneudvalget, og han var en god ven af Gunnar Knudsen. I sommeren 1916 var Aakjær vendt hjem fra en optegningsrejse på Samsø, hvor han havde indsamlet lokale stednavne, inklusiv mark- og naturnavne, og tillige optegnet disse navnes lokale udtale. Udtaleoptegnelser var på dette tidspunkt for mange områder i Danmark en mangelvare for Stednavneudvalget. Det var et særdeles tidskrævende feltarbejde at optegne, men her forelå altså et færdigt og anvendeligt materiale. Der blev søgt særlig finansiering, som blev bevilget på finansloven 1919–1920, og arbejdet med første bind af serien DS, *Samsøs Stednavne* (DS 1), gik dernæst i gang som et kollektivt projekt.

Det med det kollektive er kendetegnende for de første bind af serien, hvor medarbejderne bag de enkelte bind og de enkelte navne-

artikler ikke eksplicit blev fremhævet. De indtog en anonym rolle som redaktører af det enkelte bind i serien, mens Stednavneudvalget stod som udgiver. Særligt fastlæggelsen af artikelteksterne var en kollektiv opgave, hvor redaktørerne i fællesskab diskuterede, tog stilling til og hierarkiserede navneelementernes betydningsmuligheder. Arbejdsgangen var i ikke enestående i samtiden, hvor flere store ordbøger og opslagsværker realiseredes, fx overgik *Ordbog over det danske Sprog* i 1915 til Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (oprettet 1911) og til Lis Jacobsens reorganisering efter grundlægger Verner Dahlerup. I praksis bestod denne i at planlægge arbejdet minutøst, at udarbejde klare principper for redaktionen og sidst, men ikke mindst, at få ansat folk til i fællesskab at løfte opgaven (Pedersen 2003). Organisatorisk snilde og gennemslagskraft besad både Lis Jacobsen og Gunnar Knudsen, og det er nok nøglen til succes på sådanne projekter. Enhver der har prøvet at arbejde redaktionelt, ved hvor svært det kan være at lande en tekst, som alle involverede finder fuldt dækkende.

Figur 1. Arbejde på Stednavneudvalgets kontor i de tidlige år. Fra venstre Kristian Hald, Jean Adigard des Gautries, Gunnar Knudsen, Rikard Hornby, S.K. Amtoft og Knud B. Jensen. Foto i Stednavneudvalgets arkiv af ukendt fotograf.

Nogle af de mest indflydelsesrige danske sprogforskere har gennem tiden været medlem af Stednavneudvalget, tidligt Marius Kristensen og H.V. Clausen og siden fx Johannes Brøndum-Nielsen, Peter Skautrup m.fl. Andre var i perioder ansat under udvalget, og det var disse navneforskere, der fungerede som forfattere og redaktører af DS. De respektive personer var aktører i samtidens nordisk filologiske netværk og sad typisk i de samme udvalg og redaktioner af betydningsfulde serier, ordbøger og tidsskrifter såvel som i diverse selskaber og bestyrelser.

Gunnar Knudsen synes at have været en talentfuld iværksætter, der havde flair for at skaffe finansiering og for at organisere både materiale og mennesker. Selvom han i en nekrolog af Jens Heltoft beskrives som stille type, der ikke brød sig om at træde frem i offentligheden og heller ikke "holdt af at være førende eller meget talende i drøftelser" (Heltoft 1953: 8), har han sat sit præg på Stednavneudvalgets arbejde og eksistens, på DS og på en række andre udgivelsesprojekter som redaktør og forfatter. Han blev Stednavneudvalgets sekretær allerede i 1914, i øvrigt samme år, som han blev redaktionssekretær ved tidsskriftet *Danske Studier*, som han i flere tilfælde redigerede sammen med Marius Kristensen og var udgiver af næsten frem til sin død. Allerede i 1917 blev han leder af Stednavneudvalgets kontor med titel af kontorchef, og samme år fik Stednavneudvalget egne lokaler stillet til rådighed af Rigsarkivet (Knudsen 1935: 17). Knudsen blev på den måde ansvarlig for arkivets samlinger og dets medarbejdere samt for udvalgets praktiske arbejde. I 1919 blev han også redaktør af det historiske tidsskrift *Fortid og Nutid*, og i 1921 af J.P. Trap: *Kongeriget Danmark* (4. udgave). Et andet stort udgivelsesprojekt, som Knudsen fik sat i søen, blev opslagsværket *Danmarks gamle Personnavne*. Personnavnene var nok en slags hjertebarn for Gunnar Knudsen, der i hvert fald tidligt ytrede ønske om fokus på ældre personnavne i samlingen. En bevilling til arbejdet fik han skaffet hjem i 1929, og selve redigeringen påbegyndtes i 1933 i samarbejde med Marius Kristensen (Eggert 2016: 60–61). Siden blev Knudsen også medredaktør af den nordiske navneforsknings vigtigste tidsskrift *Namn och Bygd*. Ud over det omfattende redaktionelle arbejde stod Knudsen bag en række mindre både videnskabelige og populærvidenskabelige bidrag om især stednavne, udgivelser af et par gammeldanske håndskrifter m.m. (Andreasen [u.å.]). I praksis har Gunnar Knudsen fungeret som hovedredaktør af de første bind af DS, men det fremhæves ikke eksplicit i de første udgivelser.

I redaktionen af *Samsøs Stednavne* indgik ud over Gunnar Knudsen og Svend Aakjær, der leverede materialet, også Stednavneudvalgets faste assistent i perioden 1917–1925, filologen Viggo Brøndal. Brøndal blev siden professor i romanske sprog (1928) og var engageret i lingvistikken blandt andet som medstifter af lingvistikredsen i 1932. Tilsyn med arbejdet førtes af Marius Kristensen og sprog- og folkemindeforskeren Henrik Ussing. Ussing havde en stilling som lærer i Vejen 1902–1905 og blev i den periode bekendt med Marius Kristensen, der på daværende tidspunkt selv var lærer på den nærliggende Askov Højskole. Kristensen introducerede Ussing for sine indsamlingsmetoder for stednavne og folkemål, og i ovennævnte Danske Studier 1905 udgav også Ussing en artikel. Den var om stednavne i Erritsø sogn og indbefattede optegnelser af samtlige stednavnes udtale, hvilket afspejler tidens forskningsmæssige fokus på lokal udtale i stednavneanalyser og fagets nære forbindelse til dialektforskningen. At udtaleoptegnelser var central for etableringen af en institutionaliseret stednavneforskning fremgår af opgaveporteføljen for Stednavneudvalget (Knudsen 1935: 12–13), og særligt af Knudsens afsnit om “Fonetiske optegnelser” (ibid. 25 ff.). Vægten på det dialektale aspekt er sidenhen nedtonet noget i forskningen, men spiller dog stadig en vis rolle (Jørgensen 1989: 14). I 1909 deltog Henrik Ussing i Udvalg for Folkemåls første optegnelsesrejse til Als sammen med Marius Kristensen og Johannes Brøndum-Nielsen samt Nicolaj Andersen, en mand med særlig viden om musikalske accenter (Gudiksen & Hovmark 2009: 18; Andersen 1932: 163). Udvalg for Folkemål var blevet stiftet samme år med Marius Kristensen, Verner Dahlerup og Dines Andersen som medlemmer med det formål at få indsamlet og optegnet (de hastigt uddøende) danske dialekter (Forord i Gudiksen et al. 2009: 7). En sidebemærkning til personsammenfaldene er i øvrigt, at Gunnar Knudsen ifølge Svend Aakjær “afgjort var en af Verner Dahlerups yndlingselever” (Aakjær 1952: 6), og at det muligvis var gennem netop Verner Dahlerup, at Gunnar Knudsen første gang allerede i 1913 blev ansat som medhjælper i Stednavneudvalgets kontor (ibid.). Desuden kan det bemærkes, at både Gunnar Knudsen, Johannes Brøndum-Nielsen og Viggo Brøndal blev medlemmer af Udvalg for Folkemål i forbindelse med en reorganisering i 1922 (Andersen 1932: 167). I 1960 blev Udvalg for Folkemål til Institut for Dialektforskning, i dag Center for Dialektforskning under Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, og Stednavneudvalgets kontor blev til Institut for Navneforskning, i dag Arkiv for Navneforskning samme sted.

Kredsen omkring udgivelsen af DS 1 bestod således af sprogforskere med rige kundskaber inden for ordbogsarbejde, dialekt- og folkemindeforskning, ældre dansk sprog og kilderne dertil. Derudover havde Knudsen erfaring med statistisk-topografiske beskrivelser af Danmark fra sin redaktørrolle på J.P. Trap: *Kongeriget Danmark*. I arbejdet kunne de forskellige individuelle kompetencer med fordel udnyttes og samles i det kollektive bidrag. Ambitionen var en udtømmende behandling, som skulle omfatte samtlige stednavne på øen, også de mange indsamlede mark- og naturnavne, som ellers ikke udgjorde en del af den topografisk ordnede navnesamling, hvis hovedvægt lå på bebyggelsesnavne, dvs. navne på byer, gårde og huse. Ønsket om også at inkludere mark- og naturnavne hang sammen med, at man forstod, at disse ligesom de gamle dialekter var i overhængende fare for at gå tabt, noget som Kristensen allerede påpegede i sin artikel fra 1905. At søge så bred en dækning generelt viste sig dog snart at være for omfattende, hvis optegnelser skulle gennemføres af medarbejdere knyttet til Stednavneudvalget, og samme år som *Samsøs Stednavne* udkom, altså 1922, i værksattes et datidens *crowd sourcing*-projekt, de såkaldte 'sogneoptegnelser' (Knudsen 1935: 29). Skolelærere i det enkelte sogn blev bedt om at optegne stednavne, herunder også mark- og naturnavne, på fortrykte blade og stedfæste dem på tilhørende kortudsnit for dernæst at indsende dem til Stednavneudvalget. Denne samling udgør den dag i dag et unikt materiale i Arkiv for Navneforsknings samlinger, og en scannet version vil snart blive offentligt tilgængelig via web.

DS 2 Frederiksborg Amts Stednavne

Persongalleriet i redaktionerne af de forskellige bind af DS har naturligvis ændret sig løbende såvel som omfanget og karakteren af det kildemateriale, udgiverne har haft til rådighed. Valget for bind 2 i serien faldt på Frederiksborg Amt, og at det blev netop dér hang sammen med muligheden for at udnytte middelalderligt kildemateriale fra *Esrums Klosters Brevbog* og *Repertorium* 1451–1513 (Eggert, Jakobsen & Olesen 2022: 15). Udvalget af stednavne blev et helt andet end i Samsø-bindet, som havde vist sig for ambitiøst og tidskrævende. Derfor blev de behandlede navne i DS 2 begrænset til et udvalg af navne, som redaktørerne vurderede var vigtige, i praksis navne på bebyggelser og større naturlokaliteter belagt med skriftlig overlevering før 1700 (ibid.). Det giver det indtryk, at man ikke fra begyndelsen havde fastlagt sig på et format for udgivelsesprincippet selvom artiklerne grundlæggende er

bygget op på samme måde i hvert bind (se også Eggert, Jakobsen & Olesen 2022: 14; Jørgensen 1989: 14 f.). I redaktionen af *Frederiksborg Amts Stednavne* indgik igen Gunnar Knudsen, men denne gang i samarbejde med udvalgets nye assistent, Kristian Hald, samt medhjælperen, Knud B. Jensen, som 1916–19 havde været ansat som assistent for udvalget. Væsentligt for valget af Jensen var formentlig, at han i 1923 havde arbejdet som optegner for Udvalg for Folkemål i netop Frederiksborg Amt.

Brøndum-Nielsen var trådt ind i Stednavneudvalget og kom til at fungere som tilsynsførende ved udgivelsen af *Frederiksborg Amts Stednavne*. Brøndum-Nielsens virke i Stednavneudvalget fremhæves ikke i omtaler af hans levned og karriere, selvom han sad i Stednavneudvalget i over 40 år. Måske fordi det arbejde ikke på samme måde som andet i hans karriere har afsat et aftryk udadtil. I *Dansk Biografisk Leksikon* står der blandt andet, at han var en flittig bidragsyder til dagspressen. Han blev eksempelvis kendt i en større offentlighed for at yde kraftig modstand mod retskrivningsreformen af 1948, men hans rolle i Stednavneudvalget er faktisk slet ikke nævnt (Hjorth [u.å]). Han har med sin viden om middelaldersproget og danske dialekter utvivlsomt været en enorm kapacitet som tilsynsførende for redaktionen. Han var dog også en udfordring for Stednavneudvalgets arbejde med fastsættelse af danske stednavnes stavemåde, for i det arbejde viste han sig som en udpræget traditionalist. Han var fortaler for stavemåder i henhold til skriftradition og praksis (Mikkelsen 2009: 298), og dette synspunkt stod faktisk i direkte kontrast til et af udvalgets tidligt formulerede grundprincipper for fastsættelse af danske stednavnes form; “Stavemåder, der afspejler ældre Tiders Skrivevaner, maa i det hele vige for Former som stemmer med den officielle retskrivning” (Danske Stednavne (retskrivningsliste) 1920: 6; se også Olesen 2022).

Medredaktøren af *Frederiksborg Amts Stednavne*, den unge Kristian Hald, var også en personlighed og særlig kapacitet. Han kom siden til at forme navneforskningen som selvstændig universitetsdisciplin, og han var professor i nordiske sprog ved Københavns Universitet i perioden 1953–1974. Kousgård Sørensen ([u.å.]) skrev om ham, at han som navneforsker “hørte til Nordens betydeligste”, og blandt hans arbejde findes også betydningsfulde bidrag vedrørende jyske dialekters udvikling. Han er den forsker, som har bidraget til flest bind i DS-serien og over længst tid. Han indgik i redaktionen af bind 2–9 og var eneforfatter på DS 18,1 (Galten herred) og 18,2 (Rougsø Herred). Kristian Hald var med andre ord aktiv redaktør og udgiver af DS i en

periode på over 50 år omend kadencen var lav i lange perioder, hvilket hænger sammen med at DS-arbejdet kun udgør en brøkdel af Halds samlede bidrag til dansk navneforskning, der blandt andet tæller afhandlingen *De danske Stednavne paa -um* (1942), det mere alment formidlende værk *Vore Stednavne* (1950, anden udgave 1965) samt leksikografiske artikler for de fleste danske stednavneendelser til *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (KLN 1956–1977).

DS 3-7: Sønderjyske forbindelser

Arbejdet med sønderjyske stednavne havde fra begyndelsen et særligt fokus, og genforeningen i 1920 affødte både praktiske behov for danske stednavneformer og på et politisk/ideologisk plan et behov for fastforankring af dette område som en naturgiven del af det danske sprogområde. Stednavneudvalget var på forkant med begivenhederne, idet udvalget allerede i 1920 kunne udgive *Fortegnelse over Navne på Sogne, Kommuner og Trafiksteder i Nord- og Mellemslesvig, en retskrivningsliste, vedtaget af Stednavneudvalget 1919*. Gunnar Knudsen udgav i 1921 artiklen “Lidt om Sønderjyske Stednavne” i det historiske tidsskrift *Fortid og Nutid*, som han som nævnt ovenfor var medredaktør af. Stednavneudvalget arbejdede på anmodning fra Landbrugsministeriet allerede fra 1922 med at etablere danske navneformer og listeføre disse til brug for matriklen. Det omfattende arbejde med de sønderjyske landsdele, fortrinsvis ved Viggo Brøndal, var både krævende og udfordrende, men som der står i forordet til *Tønder Amts Stednavne* “tilfredsstillede denne form for Navnebehandling ikke Udvalget helt” (DS 5 [Sønderjyske Stednavne III]: v). Det omfattende materiale burde behandles i dybden og udgives, så der kunne etableres et sikkert grundlag for valg af danske navneformer. Selvom DS 2 endnu ikke var færdiggjort, blev det besluttet at søge penge til at udgive fire sønderjyske amtsbind samt et femte bind med indledning og registre, og pengene blev bevilget på finansloven 1928/29.

Tønder Amt (DS 5), som dækkes af det tredje af de fem sønderjyske bind, blev som det første udgivet i 1933. Det kom i praksis til også at omfatte dele af Ribe Amt. Indberetninger fra sogneoptegnelsesprojektet kunne nu delvis inkluderes, men der blev foretaget nye optegnelser for det meste af området af Anders Bjerrum, der selv var sønderjyde. Han huskes først og fremmest for sine dialektundersøgelser af det uddøende sydslesvigske fjoldemål. Peter Jørgensen, der siden blev professor gennem 20 år i tysk og germansk filologi ved Københavns

Universitet, foretog ved denne lejlighed også lydoptegnelser, ligeledes gjorde Kristian Hald. For DS' dækning af Sønderjylland nord for grænsen kan man endnu engang hæfte sig ved vægtningen af den kollektive indsats. Redaktionen bestod også her af Gunnar Knudsen, Anders Bjerrum, Kristian Hald og Knud. B. Jensen, men i forordet er det denne gang udspecificeret, hvem der har forfattet hvilke sogne. Gunnar Knudsen fremhæver følgende: "Selv om hver Medarbejder saaledes har skrevet Tekst til sine bestemte Sogne, maa det dog anføres, at denne Tekst i mange tilfælde er Resultatet af et Samarbejde, idet alle vanskeligere Spørgsmaal er blevet drøftet paa Kontoret, ligesom Manuskript og Korrekturer er gennemgaaet af samtlige Medarbejdere, og Resultatet heraf atter forelagt Redaktionsudvalget" (DS 5: v). Af en sådan fremhævning af samarbejdet kan man muligvis udlæse, at den kollektive tilgang var kommet en smule under pres under arbejdet med Tønder Amts stednavne. I øvrigt er arbejdsmetode og -fordeling for bindet *Tønder Amts Stednavne* generelt beskrevet mere detaljeret end i de to tidligere bind. Det beskrives fx hvordan arbejdet var forløbet i to tempi, dels indsamling og ordning af belæg fra det etablerede arkiv, dels affattelse af selve teksterne. Det fremgår tillige tydeligt af forordet, at brugen af meddelere var af særlig væsentlighed for udarbejdelsen af dette bind, da disse er nævnt i det afsluttende takkeord.

Det andet udgivne bind af delserien *Sønderjyske Stednavne, Aabenraa Amtsrådsreds* (DS 6 [Sønderjyske Stednavne IV]) udkom i 1936. Redaktion og tilsynsførende udvalg var det samme som i DS 5. Denne udgivelse er i det væsentlige udarbejdet på samme måde som den første, men af forordet fremgår nogle redaktionelle valg, som er forskellige fra Tønderbindet og som i bund og grund handlede om at spare plads. Dette skete blandt andet ved at reducere formkatalogets eksempellantal og udskille alt, hvad man kunne enes om var "rent appellativisk Stof" (DS 6: iii). Det blev også besluttet at knytte naturnavne topografisk til de enkelte byer under hvert sogn, hvor man tidligere havde listet naturnavne samlet under hvert sogn med bogstavkoder for ejerlagsbeliggenhed. I de følgende bind af *Sønderjyske Stednavne* fulgtes denne model. I *Sønderjyske Stednavne, Sønderborg Amtsrådsreds* (DS 7, 1939) var redaktionen den samme.

Endnu en af samtidens betydningsfulde filologer, Peter Skautrup, blev involveret som medlem af Stednavneudvalget og som medlem af det tilsynsførende redaktionsudvalg for bindet der skulle dække Haderslev Amt (DS 4, 1942). Skautrup var ikke egentlig navneforsker og bliver som Brøndum-Nielsen sjældent fremhævet for sin indsats for

navneforskningen, men han var højt kvalificeret til rollen som tilsynsførende. Han kendte bedre end nogen sin egen vestjyske dialekt, Hardsysselsmål, som han skrev en guldmedaljebelønnet afhandling om (Skautrup 1927-30). Han havde erfaring med leksikografi gennem arbejde på *Ordbog over det Danske Sprog* (herunder som redaktør 1924–28), og særligt i forhold til DS, havde han i øvrigt gjort sig bemærket gennem en anmeldelse af DS 2 trykt i *Danske Studier* 1929. Skautrup er siden bedst kendt for at have grundlagt *Jysk Ordbog*, for udarbejdelsen af mastodontværket *Det danske sprogs historie* 1–4 (1944–1968) og for at være den første formand for Dansk Sprognævn (1955–1961). At også han var medudgiver af J.P. Trap: *Kongeriget Danmark* (5. udgave), ved nok færre.

Marius Kristensen døde i 1941, hvilket var et stort tab for Stednavneudvalget og for redaktionen af DS 4. Bindet udkom året efter, og Kristensen synes at have været aktiv til det sidste. I hvert fald fremhævede Gunnar Knudsen i forordet, at manus var gennemlæst af både ham selv og Marius Kristensen. I redaktionen af DS 4 indgik ud over Knudsen og Kristensen ligesom i DS 3 Anders Bjerrum, Kristian Hald og Knud B. Jensen. Et afsluttende registerbind (DS 3) blev i 1944 udgivet som formel indledning på hele den sønderjyske delserie. Som følge af udfordringerne med den geografiske afgrænsning af Sønderjylland er Nørre-Tyrstrup herred, som det hidtil eneste sted i landet, blevet behandlet parallelt i to forskellige bind af DS: dels indgår herredet i registerbindet til den sønderjyske delserie, DS 3, hvortil det af pladshensyn var flyttet fra DS 4 om Haderslev Amt, dels i DS 8 *Vejle Amts Stednavne*. De to bind blev sågar udgivet samme år, nemlig 1944.

En bibemærkning til de sønderjyske forbindelser er, at Anders Bjerrum, Peter Jørgensen og Kristian Hald på et senere tidspunkt arbejdede videre sammen om en særlig udgivelse uden for DS-regi med titlen *Sydslesvigs Stednavne*. De nåede at udgive tre af i alt tolv planlagte bind – bind 2, 4 og 7 – som dækkede omtrent den nordligste tredjedel af Sydslesvig, herunder Fjolde sogn (bind 4 ved Anders Bjerrum 1979–86). Serien har siden henligget som et til dato uafsluttet projekt, hvortil et supplerende bind med indledning og registre udkom 1993.

Det overlappende DS 8: *Vejle Amts Stednavne*

I forordet til DS 8 fremhæves, at dette amt allerede var grundigt undersøgt tidligere, faktisk helt tilbage i de første år af Stednavneudvalgets eksistens, af Henrik Ussing. Ussing indgik derfor naturligt i tilsynet

sammen med Svend Aakjær, rigsarkivar Axel Linvald og Peter Skautrup. DS 8 om stednavnene i Vejle Amt adskiller sig fra de sønderjyske bind ved at være tilrettelagt ud fra samme materialeafgrænsning som DS 2, dvs. med kun et begrænset antal naturnavne. Interessant i denne sammenhæng er en ændring af redaktionel praksis, og hvad der kan udlæses som (endnu) en nedjustering af det kollektive forfatterskabs gyldighed. Diskussionerne var nok fælles, men det ideelle slutresultat, en fælles tekstformulering, var vanskeligt at nå frem til, når der “indenfor Medarbejdernes kreds herskede stærkt divergerende Opfattelser” (DS 8: iv). I DS 8 blev det derfor efter svensk forbillede indført, at medarbejderne fik mulighed for at “tilføje andre Tolkingsforslag, signerede med deres egne Forbogstaver” (DS 8: v). Hermed blev det tydeliggjort, at uenighederne primært drejede sig om tolkningsspørgsmål. Gunnar Knudsen selv omtales i forordet som leder af udgivelsen og som en af de fire “Hovedmedarbejdere” (DS 8: iv), der havde gennemlæst manuskriptet, men hvor der i tidligere bind står, at “mange” teksters endelige formuleringer var blevet til i samarbejde, hedder det nu, at teksterne “i flere Tilfælde” er resultatet af samarbejdet mellem hovedmedarbejderne (jf. citat ovenfor fra DS 5: v og DS 8: v).

DS 9 og 10: Svend Aakjærs genkomst og kollektivindsatsens nedtoning

DS 9 udkom i 1949, og valget af undersøgelsesområde var denne gang faldet på Viborg Amt. Det særlige for Viborg var, at en del materiale for længst var indsamlet af samme Svend Aakjær, som tre årtier tidligere havde leveret materiale til DS 1. Han synes her at have fået mere end sædvanlig indflydelse på det redaktionelle i sin rolle som medlem af det tilsynsførende redaktionsudvalg. I hvert fald skrev Knudsen (DS: 9 iv) “under Udgivelsen har AAKJÆR, der i 1943 blev Medlem af Stednavneudvalget og af dettes Redaktionsudvalg, læst kritisk Korrektur på Værket og meddelt mange værdifulde Berigtigelser og Tilføjelser af forskellig Art”. Praksissen med forbogstaver videreførtes i DS 9, og også Svend Aakjærs initialer forekommer i navnetolkningerne. Redaktionen bestod igen af forfatterne Anders Bjerrum, Kristian Hald og Knud B. Jensen, mens Gunnar Knudsens egen redaktionelle indsats tog afsæt i det foreliggende manus. I forbindelse med dette bind konfronteredes man med det problem, at opslagsformerne i DS ikke altid ville kunne forventes at følge de autoriserede former af stednavne, eftersom disse først lå fast efter bogens trykning. Den udfordring gælder i princippet

stadig, idet autoriserede former på udgivelsestidspunktet kan risikere senere at blive ændret, men i den elektroniske udgave af DS tilstræbes i dag brug af aktuell autoriseret form som opslagsform.

DS 10, *Bornholms Stednavne* (1951), blev det sidste bind med Gunnar Knudsen som leder af redaktionen. I redaktionen sad endnu engang, ud over Knudsen selv, Anders Bjerrum, Kristian Hald og Knud B. Jensen, og nu indgik også dialektforsker og ømålskender, Christian Lisse, som endnu en manifestation af dialektforskningens affinitet til navneforskningen. Man vedtog, at i dette bind skulle medtages alle stednavne, bebyggelsesnavne såvel som naturnavne, men Bornholm bød både med hensyn til kilder (Eggert, Jakobsen & Olesen 2022: 18) og med hensyn til dialektale forhold på nye udfordringer, og selvom redaktionens medlemmer ikke var uefne, havde ingen i redaktionen særlig kundskab om den bornholmske dialekt. Derfor blev Aage Rohmann og H.A. Koefoed hyret ind til at optegne lokalt. Rohmann havde ordbogserfaring fra både ODS og fra eget ordbogsprojekt, og han kom også til at fungere som tilsynsførende i en rolle, der minder om den Svend Aakjær indtog i DS 9. Faktisk var der ikke det, Rohmann ikke leverede til arbejdet med DS 10: "Aage Rohmann er for Tiden ubetinget den bedste Kender af det bornholmske Sprog, og det har været af allerstørste Betydning at have ham som Medarbejder. Under Arbejdet er han ustandselig blevet raadspurgt om alle vanskelige Spørgsmaal, ikke alene filologiske, men ogsaa topografiske, historiske, geologiske og naturhistoriske, og altid har han beredvilligt stillet sin Viden til Disposition" (DS 10: vi). Selv Koefoeds arbejde måtte Rohmann sagkyndigt eftergå (Rohmann 2006: 116). Den nye linje, hvor den enkelte medarbejder kunne knyttes til en bestemt tolkning ved initialer blev videreført. Gunnar Knudsen skrev: "Rohmanns Gennemgang af Manuskript og Korrektur har fjernet mange Fejl, som Medarbejderne ikke selv har opdaget, og tilført Værket meget betydelige positive Værdier i Form af Nytolkninger, hvad der vil kunne ses af Hyppigheden af hans Signatur "R", men det skal indrømmes, at mange af hans gode Forslag efter hans eget Ønske staar usignerede" (DS 10: vi-vii). Man fornemmer, at Knudsen opfattede denne uselviske gestus overfor kollektivindsatsen som både hæderlig og rosværdig. Kendetegnende for DS 10 er i øvrigt også, at en del tolkninger er knyttet an til sagnfortællinger, hvilket formentlig afspejler Rohmanns interesse for folke minder (Rohmann 2006: 118–119). Rohmann er i dag mest kendt for sit engagement i udarbejdelsen af *Bornholmsk Ordbog*, selvom projektet i praksis gik stå i løbet af 1940'erne. I dag er ordbogsarbejdet genoptaget

og foreligger i en digital udgave af Alex Speed Kjeldsen. Blandt nye redaktionsmedarbejdere på DS 10 er endvidere første gang nævnt den unge John Kousgård Sørensen, der blev mag.art. i nordisk filologi samme år som DS 10 udkom, siden blev professor i dansk sprog, og hvis videnskabelige arbejder for størstedelens vedkommende blev inden for sted- og personnavneforskning (Kjær & Harding [u.å.]).

Afsluttende bemærkninger: Fra Gunnar Knudsens død til DS' fremtid

Gunnar Knudsen døde i efteråret 1952, og dermed afsluttedes en æra både for Stednavneudvalget og for serien DS. Der kan næppe herske tvivl om, at Gunnar Knudsen havde talent for det organisatoriske og for at navigere i oprørte vande. "Det har ikke altid været let at tilfredsstille de mænd med meget forskellige Meninger, som havde sæde i Udvalget", skrev Svend Aakjær, der i øvrigt mindedes ham som en "ualmindelig elskværdig Chef" og bemærkede Knudsens sjældne evne til at "tale med alle slags Mennesker på den mest forekommende og elskværdige Måde" (1953: 6). En bemærkning hos Heltoft (1953: 7) omkring en udgivelse i *Årbog for Sorø Amt* af Gunnar Knudsens egen fars optegnelser, indicerer at den ellers elskværdige Knudsen også kunne agere unødigt pedantisk: "Ikke et komma måtte ændres, ikke engang et æ til e i ortografien, selv om man måske syntes, at en så ringe ændring ikke kunne såre nogen". I brevarkivet findes en hel del brevkort, som på høfligste vis meddeler kontorchefen, at afsender kommer for sent til et møde. Man kan af disse nok tillade sig at konkludere, at det ikke just huede Gunnar Knudsen at folk kom for sent. En ting som har undret denne artikels forfatter er, at Gunnar Knudsen slet ikke er mindet i forordet til DS 11. Det er i hvert fald et sted, hvor man kunne have ladet et par ord falde om en mand, der havde været primus motor for *Danmarks Stednavne* gennem mere end 30 år på samme måde, som Rikard Hornby skrev nogle mindeord om sin afdøde kollega i forordet til DgP 2 (Hornby 1952: upagineret). Som vist gennem Knudsens egne forord er det rimeligt at konkludere, at det blev tiltagende sværere at nå frem til enighed i DS-redaktionerne, men det vil blive for spekulativt at gå ind i yderligere tanker om personlige relationer op til Knudsens død.

Det står dog klart, at da Gunnar Knudsen ikke længere stod ved roret, var tiden moden til en ny måde at udgive på, som lagde mindre vægt på det kollektive og mere vægt på den individuelle præstation og den enkelte udgiver, i hvert fald udad til. DS 11, *Maribo Amts Stednavne*

(1954), blev det første bind, hvor navnet på redaktørerne nævnes på titelbladet. Helt glemt var Knudsens ideologi om en fælles redaktionsindsats dog ikke, idet det i forordet til DS 11 understreges, at de to forfattere, Bjerrum og Lisse, havde læst hinandens manuskriptdele, som også var blevet gennemlæst af andre tidligere redaktionsmedlemmer, blandt andre Hald, Jensen og Kousgård Sørensen. Sidstnævnte skulle blive den første hvis navn alene stod på titelbladet af et DS-bind, for Kousgård Sørensen blev klar som eneudgiver af DS 13, *Svendborg Amts Bebyggelsesnavne*, allerede i 1958 – endda samme år som han forsvarede sin disputats *Danske Bebyggelsesnavne på -sted*. DS 12, *Stednavne i Århus og Skanderborg Amter* (1964), som Bjerrum og Lisse var gået i gang med efter udgivelsen af DS 11, blev dermed overhalet af DS 13 med hele seks år. Kousgård Sørensen udgav endnu et bind alene, DS 14 *Odense Amts Bebyggelsesnavne* (1969). Året efter med DS 15 *Svendborg Amts Naturnavne I. Sunds Herred* kom kvinderne til fadet, idet Birte Hjorth Pedersen og Inge Wohlert udgav bindet i fællesskab. Samtlige bind herefter til og med DS 27 *Læsøs Stednavne* (2022) ved Birgit Eggert, er udgivet som solopræstationer.

I praksis ville det være umåde overmodigt at stå helt uden kollegaers sparring og kritiske blik i arbejdet med DS, og det seneste bind, DS 27, er også blevet kritisk læst og vurderet internt af medarbejdere ved Arkiv for Navneforskning. Den nuværende redaktions medlemmer arbejder på hver deres individuelle områder, men har alle været igennem en årelang og givtig sidemandsoplæring hos Bent Jørgensen, der aktuelt er og med al sandsynlighed også i al fremtid vil være den, der har leveret den største enkeltmandspræstation i forhold til DS med hele syv individuelle udgivelser (DS 19–20 og 22–26) udgivet i perioden 1988–2013. Ifølge planen bliver det næste bind af DS Ods Herreds Stednavne, der vil få navnet på denne artikels forfatter på titelbladet, men det vil i sagens natur også være resultatet af en kollektivt løftet redaktionel opgave. I forordet vil der stå alt om proces og arbejdsfordeling, så den videnskabshistoriske arv kan tages op og belyses igen – fx når *Danmarks Stednavne* dækker hele Danmark.

Kilder og litteratur

- Andersen, Poul (1932): Beretning om Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1909-1932, i: *Fortid og Nutid* 9, s. 161–210.
- Andreasen, Uffe (u.å.): Hans Gunnar Knudsen, i: *Dansk Biografisk Leksikon* på lex.dk; <https://biografiskleksikon.lex.dk/Hans_Gunnar_Knudsen> [Hentet 18. september 2022].
- DS = *Danmarks Stednavne*, udg. af Stednavneudvalget, København 1922 ff.
- Danske stednavne. Retskrivningsliste over de for Administration og Samfærdsel vigtigste danske Stednavne vedtaget af Stednavneudvalget 24. juni 1920*, København 1920.
- Eggert, Birgit (2016): Danmarks gamle Personnavne – En milepæl i dansk personnavneforskning. I anledning af 80-året, i: *Danske Studier* 2016, s. 60–83.
- Eggert, Birgit (2022): *Læsøs Stednavne* (Danmarks Stednavne 27), København.
- Eggert, Birgit, Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen & Rikke Steenholt Olesen (2022): 100 år med *Danmarks Stednavne* – og et kig ind i fremtiden, i: *Danske Studier* 2022, 5–26.
- Fortegnelse over Navne på Sogne, Kommuner og Trafiksteder i Nord- og Mellemslesvig, en retskrivningsliste*, udg. af Stednavneudvalget, København 1919.
- Grundtvig, Svend (1870): *Dansk Retskrivningsordbog, stemmende med de på det nordiske Retskrivningsmøde i Stockholm 1869 vedtagne Regler*, København.
- Grundtvig, Svend (1872): *Dansk Haandordbog med den af Kultusministeriet anbefalede Retskrivning*, København.
- Grundtvig, Svend m.fl. udg. (1853-1976): *Danmarks gamle Folkeviser*, København.
- Gudiksen, Asgerd et al. [red.] (2009): *Dialektforskning i 100 år*, København.
- Gudiksen, Asgerd & Henrik Hovmark (2009): Måske husker De noget alle andre har glemt, i: *Dialektforskning i 100 år*, red. A. Gudiksen et al., København, s. 13–64.

- Hald, Kristian (1942): *De danske Stednavne paa -um*, København.
- Hald, Kristian (1950): *Vore Stednavne*, København.
- Hald, Kristian (1965): *Vore Stednavne*, 2. reviderede og forøgede udgave, København.
- Heltoft, Jens (1953): Gunnar Knudsen [nekrolog], i: *Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt* 1953, s. 7–8.
- Hjorth, Ebba [hovedred.] (2016): *Dansk sproghistorie 1: Dansk tager form*, 1. udgave, Aarhus.
- Hjorth, Poul Valdemar Lindegård (u.å.): Johs. Brøndum-Nielsen, i: *Dansk Biografisk Leksikon* på lex.dk; <https://biografiskeksikon.lex.dk/Johs._Br%C3%B8ndum-Nielsen> [Hentet 30. august 2022].
- Hornby, Rikard (1952): Forordet til *Danmarks gamle Personnavne* 2:2 (Tilnavne), udg. af Gunnar Knudsen & Marius Kristensen under medvirken af Rikard Hornby, København 1954–64, upaginerede sider [1-2].
- Jacobsen, Henrik Galberg (2010): *Ret og Skrift. Officiel dansk retskrivning 1739–2005* (Dansk Sprognævns skrifter 42), Odense.
- Jørgensen, Bent (1989): Sted- og personnavneudgivelser, i: *Forskningsprofiler*, red. Bente Holmberg, Britta Orlík Frederiksen & Hanne Ruus, København, s. 9–26.
- Kjeldsen, Alex Speed: *Bornholmsk Ordbog*; <<https://bornholmskordbog.ku.dk/q.php?p=bo>> [besøgt 2. december 2022].
- KLNM = Kristian Hald, artikler om stednavneendelser i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, 1956–1977.
- Kjær, Iver & Merete Harding (u.å.): John Kousgård Sørensen, i: *Dansk Biografisk Leksikon* på lex.dk; <https://biografiskeksikon.lex.dk/John_Kousg%C3%A5rd_S%C3%B8rensen> [Hentet 22. september 2022].
- Knudsen, Gunnar (1935): *Stednavneudvalget gennem 25 aar. 1910 - 13de Juli, 1935*, København.
- Kristensen, Marius (1905): Nordisk Stednavnegranskning. Et historisk overblik, i: *Danske Studier* 1905, s. 177–193.

- Mikkelsen, Jørgen (2009): 100 års debat om stednavnes retskrivning – Nogle refleksioner i anledning af Stednavneudvalgets 100 års jubilæum, i: *Fortid og Nutid* 2009, s. 293–304.
- Norske Gaardnavne*, udg. af Oluf Rygh, Kristiania/Oslo 1897–1936.
- Olesen, Rikke Steenholt (2022): Divergens og konvergens i standardisering af danske stednavne – fra 1910 til nutiden, i: *Namn og Nemne* [2022; under udgivelse].
- Pedersen, Inge Lise (2003): Lis Jacobsen (1882–1961), i: Dansk Kvindebiografisk Leksikon, red. Jytte Larsen & al., København, s. 170; <<https://www.kvinfo.dk/side/170/bio/681/>> [Hentet 2. december 2022].
- Petersen, Niels Mathias (1833): Bemærkninger om danske og norske Stednavnes Oprindelse og Forklaring, i: *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* 2, s. 34–111.
- Rohmann, Jonna (2006): Mag. Art. Aage Rohmann 1895–1982, i: *Bornholmske Samlinger* 2. rk. 20 (2006), s. 64–66.
- Skautrup, Peter (1927–29): *Et Hardsysselmål*, København.
- Skautrup, Peter (1929): Anmeldelse af ‘Danmarks Stednavne Nr. 2. Frederiksborg Amts Stednavne’, i: *Danske Studier* 1929, s. 176–182.
- Skautrup, Peter (1944–70): *Det danske Sprogs Historie* 1-5. København.
- Skautrup, Peter (1970 ff.): *Jysk ordbog*, Aarhus; <<http://www.jysk-ordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html>> [Hentet 2. december 2022].
- Spang-Hansen, Henning (1970): Den retskrivningsmæssige udvikling i Danmark siden det nordiske retskrivningsmøde i Stockholm 1869, i: *Sprog i Norden* 1:1, Odense, s. 37–48.
- Sveriges ortnamn*, udg. af Institutet för språk och folkminnen, Stockholm 1906 ff.
- Sydslesvigs Stednavne*, udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund, København 1948–93.
- Saaby, Viggo (1891): *Dansk Retskrivningsordbog. Udarb. i Overensstemmelse med de ministerielle Retskrivningsregler af 7. Juni 1889*, København.
- Trap, J.P.: *Kongeriget Danmark*, 4. udgave, København 1920–32.

RIKKE STEENHOLT OLESEN

Trap, J.P.: *Danmark*, 5. udgave, København 1953–72.

Ussing, Henrik (1905): Stednavne i Erritsø Sogn, i: *Danske Studier* 1905, s. 157–168.

Aakjær, Svend (1953): Gunnar Knudsen; i: *Danske Studier* 1953, s. 5–8.

Summary

Individual and collective: To carry *Danmarks Stednavne*

The article is an historical account of the period down to, and subsequently after, the founding of the Danish Place-Name Committee, which marked the beginning of the linguistic publication of the place-names of Denmark. The focus is mainly concentrated on the first thirty years of publication, during which Gunnar Knudsen was the head of the committee's office and (chief) editor of the series *Danmarks Stednavne* ('Place-Names of Denmark'). The gallery of characters associated with the series includes not a few highly respected Danish linguists and Nordic specialists and reveals their many interdisciplinary relationships as actors in the same scholarly circles. In some cases their posthumous reputation lacks any mention of their work in the field of place-name normalization and research. This is primarily illuminated by Knudsen's description of the work and work-processes involved in the introductions to the individual volumes, where the starting-point was ideally a task performed collectively but in the course of time this became difficult to maintain with continually more frequent adjustments towards an acknowledgement of individual contributions as a consequence. Finally there is a brief account of the period after the death of Gunnar Knudsen in 1952 and a comment on present and future publications.